

Michel Reinders

Gedrukte chaos. Populisme en moord in het Rampjaar 1672

Amsterdam (Uitgeverij Balans) 2010, 333 p.;
ill., € 19,95, ISBN 978-94-600-3284-4

Het Rampjaar 1672 blijft fascineren. Verscheurd door burgerlijke onrust en rellen en bedreigd door de Engelse vloot en de troepen van Lodewijk XIV en de bisschop van Munster beleefde de Republiek in dat jaar een existentiële crisis, met de gruwelijke politieke moord op de gebroeders De Witt als onbetwist dieptepunt. Velen voelden zich geroepen commentaar te leveren of stemming te maken. Zo'n 1600 verschillende pamfletten verlieten in dat jaar de drukpers, in een totale oplage van misschien wel 2,4 miljoen exemplaren; zelfs voor de Republiek met haar levendige discussiecultuur was een dergelijke oververhitte publieke discussie ongekend. 'Gansch Nederlantse heelal dat schynt sijn Gal te braecken, En spuwt met volle mont de laster-schriften uyt', wist een anonieme pamfletschrijver te melden. Die onophoudelijke stroom van pamfletten staat centraal in *Gedrukte chaos. Populisme en moord in het Rampjaar 1672* van Michel Reinders, een bewerking van zijn proefschrift *Printed Pandemonium. The Power of the Public and the Market for Popular Political Publications in the Early Modern Dutch Republic*, waarop hij in 2008 promoveerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Aan de hand van pamfletten leidt Reinders de lezer met vaardige hand en vlotte pen chronologisch door het Rampjaar, van december 1671, toen de toenemende oorlogsdreiging aanleiding gaf tot felle discussies over de noodzaak prins Willem tot legeraanvoerder te benoemen, tot en met december 1672, toen de meeste Hol-

landse, Zeeuwse en Friese stadsbesturen waren gezuiverd van 'onbetrouwbare' regenten en de opstandige burgers meenden dat de fundamenten van goed bestuur waren hersteld. Alle belangrijke kwesties van het overvolle jaar 1672 komen zo in al hun felheid voorbij: de positie van de Oranjes in de Republiek, de verhouding tot de Engelse koning Karel II, de verontwaardiging over de verwaarloosde landdefensie, de onmacht en het vermeende verraad van de zittende regenten, de onwenselijkheid van een vredesverdrag met Lodewijk XIV, de niet meer te stuiten roep om een stadhouder, de steeds sterker wordende demonisering van het bewind van de Ware Vrijheid, de moord op de gebroeders De Witt, en de luide roep onder ontevreden burgers om politieke vernieuwing en zuivering. Als een seismograaf peilen de pamfletten de verschillende stemmingen en opvattingen en brengen zij de wanorde van het Rampjaar tot leven. Daarin ligt de grote kwaliteit van *Gedrukte chaos*.

Maar Reinders wil meer. Hij meent dat de veronachtzaming van de pamflettenliteratuur tot een onjuist beeld van de gebeurtenissen heeft geleid. De vaak door burgers geschreven pamfletten registreerden namelijk niet alleen wat er leefde in de hoofden van de tijdgenoten, maar bepaalden in belangrijke mate het gedrag van de betrokkenen en gaven zo de gebeurtenissen in het Rampjaar mede vorm. Zijn boek belooft een nieuwe interpretatie te bieden van de politieke cultuur die '1672' mogelijk maakte. Hier beginnen de vragen en de twijfel.

Die betreffen in de eerste plaats Reinders' omgang met de pamfletten zelf. Wie op basis van zijn stellige verklaring dat hij als eerste die pamfletdiscussies serieus neemt, verwacht dat *Gedrukte chaos* systematisch aandacht besteedt aan het publieke debat, aan vragen als wie zoal pamfletten schreven en uit welke motieven, wat de (commerciële) rol van uitgevers was en hoe we de rol van pamfletten in het publieke debat kunnen bepalen, komt bedrogen uit. Reinders spreekt bijvoorbeeld geregeld onbekommerd van een goed uitgedachte Oranjepropaganda ('een schaakspel van Oranjepropaganda' noemt hij het op p. 41), zonder de orga-

nisatie daarachter bloot te leggen of aandacht te besteden aan de eigen dynamiek van het publieke debat. Al te gemakkelijk ook stelt hij telkens vast wat de ‘dominante toon van de publieke opinie’ was. Maar hoe bepaal je dat eigenlijk? Nergens problematiseert Reinders deze kwestie, zoals hij ook nauwelijks ingaat op de nog veel moeilijkere vraag hoe je het handelen van mensen koppelt aan het lezen van een pamflet. Uiteindelijk komt toch ook hij niet veel verder dan de weinig opzienbarende vaststelling dat de lastercampagne in de zomer van 1672 de rituele moord op de gebroeders De Witt mogelijk maakte en legitimeerde.

Eenzelfde onbekommerdheid tekent zijn behandeling van de ideeënwereld in de pamfletten. Reinders vat de verschillende debatten en standpunten vaardig samen, maar het blijft een overzicht in vogelvlucht, zonder veel aandacht voor de precieze inhoudelijke verschuivingen in de gebruikte begrippen en argumenten. Eigenlijk lijkt Reinders vooral het verhaal van 1672 te willen vertellen. De verhalende context wint het daardoor geregeld van een meer inhoudelijke analyse. Tekenend in dit verband is het gemak waarmee ‘populisme’ in de ondertitel van het boek terecht is gekomen. In de studie zelf wordt niets met dat begrip gedaan. Meer dan de luide stem van ontevreden burgers wordt er kennelijk niet mee bedoeld. Maar dat is wel erg gemakkelijk. Als we een kenner als Henk te Velde mogen geloven, begon de niet erg sterke Nederlandse populistische traditie pas voorzichtig in de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Hoe zinvol is het dan om dat begrip te gebruiken om de burgerbeweging in het Rampjaar te karakteriseren? Wel maken pamflettisten in 1672 kwistig gebruik van de schreeuwerige toon en persoonlijke aanvallen die zo kenmerkend lijken te zijn voor de politieke stijl van veel latere populistten. Maar zelfs daarmee doet Reinders niets. Sterker nog, de verdedigers van Cornelis de Witt krijgen ervan langs omdat zij de juiste toon niet weten te vinden (p. 151-153). Tegen schreeuwers moet ieder ernstig man het afleggen, schreef de conservatieve liberaal Willem Hendrik de Beaufort al in 1901.

Je kunt dit gemiste kansen noemen. Veel problematischer is de wijze waarop Reinders zijn nieuwe interpretatie van 1672 presenteert. Wie *Gedrukte chaos* leest kan gemakkelijk de indruk krijgen dat de Nederlandse historici nog altijd *en masse* in de ban zijn van de oude tegenstelling tussen staats- en Oranjegezinden, of slaafse navolgers van Roorda's *Partij en factie* uit 1961, en dus geen of onvoldoende oog hebben voor de eigen agenda, speelruimte en opvattingen van burgers in de politieke cultuur van de Republiek. Niets is echter minder waar. Al vanaf de jaren negentig van de vorige eeuw besteden historici aandacht aan de sociale en politieke leefwereld van de burgerij en hebben zij overtuigend laten zien dat doodgewone burgers over de ideeën, de instrumenten (pamfletten, petities, schutterijen, gilden) en de wil en moed beschikten om hun stem in de politieke arena te laten horen; ook voor 1672. Reinders' stelling dat het Rampjaar de opkomst betekende van een politiek bewuste burgerij die de politieke cultuur van de Republiek ingrijpend heeft veranderd, is dus veel minder nieuw dan de auteur suggereert en vraagt bovendien om een systematischer vergelijking met eerdere en latere politieke crises dan het boek biedt. *Gedrukte chaos* is een levendig boek over een fascinerend jaar, niets minder, maar zeker ook niets meer.

Paul Knevel